

Як

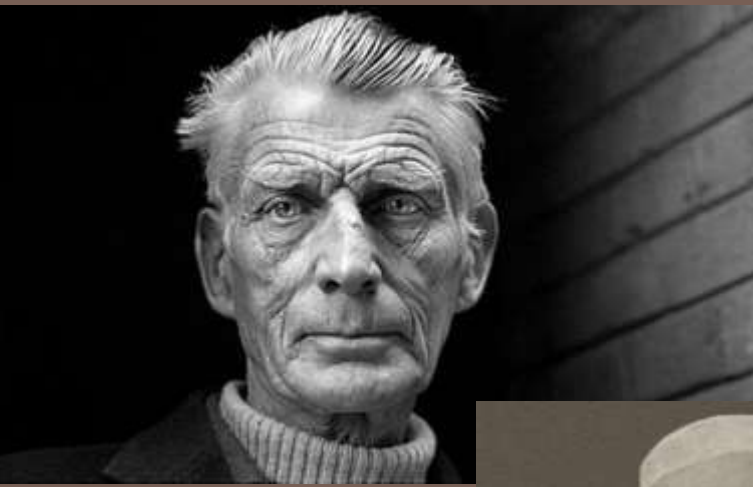

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРИЧЧЯ (НЕ)ПАМ'ЯТАЄ МІСТА?

© *Іван Монолатій,*
д-р політ. наук, проф.

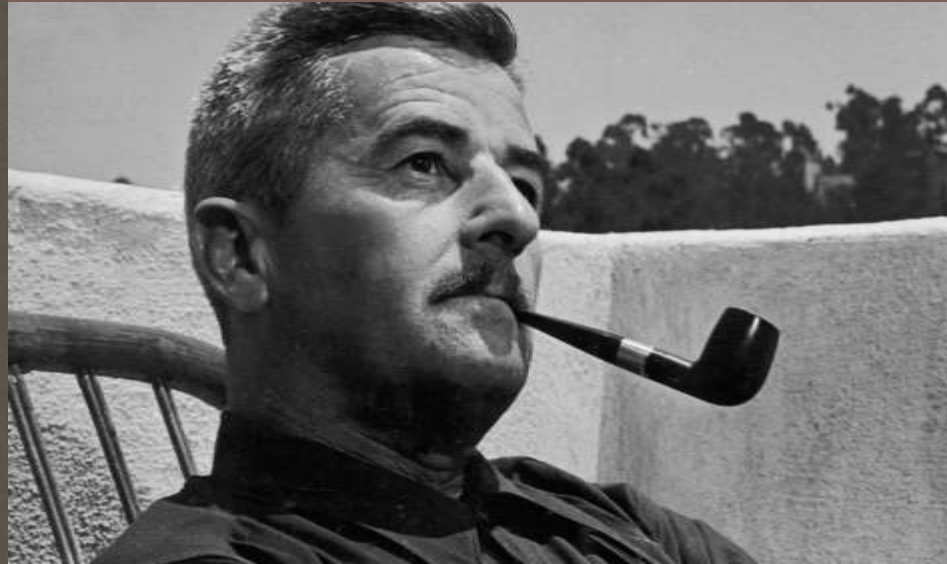
«Університет для всіх»
ПНУ ім. Василя Стефаника, 23 жовтня 2018 р.

*Не можна втекти від минулого,
тому що минуле деформувало нас
або ж ми деформували минуле.*

Семюел Бекет

*Минуле згорає в
теперішньому,
а теперішнє
живе лиш тому,
що несе у собі
майбутнє.*

*Не існує ніякого було,
бо минуле є.
Вільям Фолкнер*

Джеймс Джойс

*... бо ми не маємо тут
постійного міста,
а майбутнього шукаєм.*

(До євреїв, 13:14)

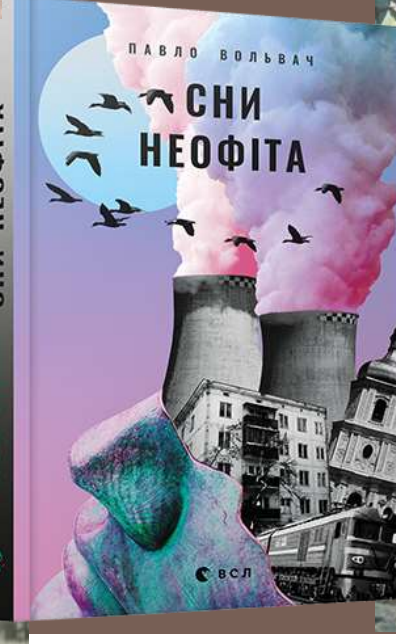
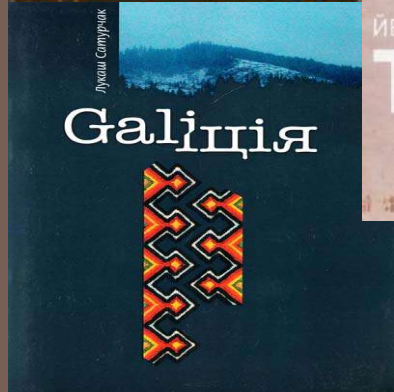
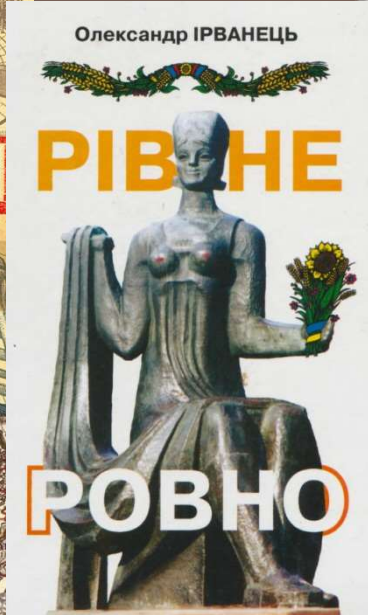

*«Міста мають безліч облич,
силу примх, тисячу напрямків,
розмаїття цілей, страшні
таємниці, кумедні секрети.
Міста приховують і багато
відкривають, кожне з них –
цілість, кожне – багатогранність,
кожному відпущено часу більше,
ніж журналістові, ніж людині,
окремій групі чи нації»*

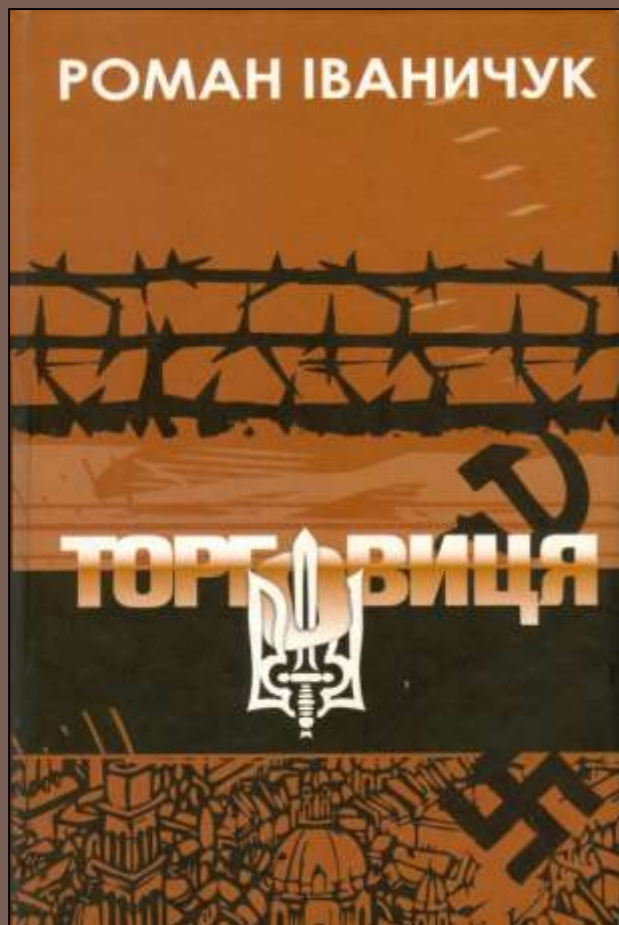
Йозеф Рот

В Україні нарахували 461 місто

Один автор – одне місто

*Іваничук Р. Торговиця: роман.
– К.: Ярославів Вал, 2012. – 273 с.*

В Іваничуковому тексті знаходимо чітку **натуралізацію і антропоморфізацію міста**, що, безперечно, інтригує, бо **Коломия (вона ж Торговиця) є автобіографічним місцем** – символічним відповідником справжнього місця географічного. А що у «Торговиці» **домінуючим є характер особистої історії автора**, його досвід, то визначальними для читача залишатимуться відкриті питання взаємин між локальним і світовим, периферійним і центральним, рухом і осілістю. Відтак **Коломия як місце індивідуальної і колективної пам'яті Р. Іваничука є не просто таким собі «складом» пам'яті**, а позитивним героєм сучасного українського літературного дискурсу меморіалізації.

Якщо комусь захочеться створити невеличкий образ Галичини, то нехай поїде на ярмарок до Коломиї.

Леопольд фон ЗАХЕР-МАЗОХ

*Винничук Ю. П. Танго смерті: роман.
– Харків: Фоліо, 2013. – 379 с.*

Вихід роману «Танго смерті» є яскравим прикладом запізнілої реакції українського суспільства на виклики етнічного парадоксу сучасності і того стану речей, який західний етнополітолог Роджерс Брюбейкер окреслив моделлю «держави, що націоналізується». Відтак Винничукові тексти вже цікаві як такі, бо дають можливість углядіти еволюцію досвіду автора, який не побоявся в умовах травмованого тоталітаризма українського суспільства роз'ятрити живі рани пам'яті про події напередодні і під час Другої світової війни – **через (ре)трансляцію окремих сюжетів міжетнічної взаємодії й міжнаціональної комунікації у колективну долю окремо взятого міста та персональну долю – героїв роману.**

*Це місто зі стертими межами.
Йозеф РОТ*

Дупешко М. *Історія, варта цілого яблуневого саду*. Роман. – Чернівці: Книги – XXI, 2017. – 160 с.

Роман М. Дупешка не є багатошаровим художнім текстом, створеним за якимисьь вже дотепер усталеними літературними канонами. Він має досить своєрідну (хоча й знану письменникам) архітектоніку і свідчить про манеру письма автора, що не претендує на винятковість чи повноту викладу. Поза цим, «Історія, варта цілого яблуневого саду», очевидно, й була задумана як певною мірою вибірковий і фрагментарний текст про Чернівці та пам'ять міста, якого вже не існує. Тому цей роман призначений, передусім, для приватного читання. Власне це приватне письмо, яке урізноманітнює окремі академічні знання з історією конкретної людини, робить новий роман про Чернівці, чернівчан і не тільки, важливим путівником в культурній топографії пам'яті.

Віддалене східноєвропейське місто, невелике, немале [...] Пістряве місто, в якому переплелися німецький, слов'янський, латинський і єврейський культурні корені.

Гусейнов Г. *Одіссея Шкіпера та Чугайстра*. Окупаційний роман.
– К.: Ярославів вал, 2015. – 416 с.

Роман Г. Гусейнова – це **сума спогадів**, таких собі «нерозшифрованих кадрів пам'яті», що його був запропонував автор у книжці, присвяченій **степовому українському місту в часи німецької окупації**. Її особливості – авторські способи пам'ятання, що є, по-перше, механізмом уникнення забуття окремо взятої особи і, по-друге, стратегією виживання задля делегітимізації пам'яті цілої спільноти людей. «Одіссея Шкіпера і Чугайстра», як і множина життя її героїв у міському (і не лише) просторі, змальована письменником, **є виразно прекаризована, а тому артикулюється, як своєрідні фрейми війни засобами художнього мовлення**. Його лабіринтами є **взаємопроникні краєвиди пам'яті, пейзажі людей і ландшафти національних культур**.

*Це місто пережило багато бур і потрясінь,
і воно ж пережило багато епох.*
Іван БАГРЯНИЙ

Махно В. Капелюх, дактилі, сливи
// Василь Махно. Дім у Бейтінг
Голлов. – Львів: Видавництво
Старого Лева, 2016. – С. 53–83.

Важко сказати, чи бачив автор у своєму невеличкому тексті Чортків саме як літературне місце пам'яті, чи ж **письменницьку маніфестацію етнокультурної ідентичності містян**, однак можемо з вірогідністю стверджувати, що художній образ-міф передвоєнного Чорткова йому цілком вдався. Цей **образ-міф є показовим**, адже містить механізми художнього і документального письма, а тому лише на перший погляд здається, що подорож у минуле рідного міста для В. Махна є **вже узгодженою картинкою спогадів із загальноприйнятою версією**. Письменницька «пам'ять як подорож у минуле» Чорткова і його мешканців, сформульована в оповіданні В. Махна, дозволяє «проникнути» і «заглибитись» у середовище як історичного часу, так і особливостей політичних режимів і міжнаціональних взаємин, а тому її можна вважати вдалою **спробою створення симулякрів пам'яті**.

*... в Нанів-Азії найбільше прав і переваг має той,
хто володіє сильнішим голосом.*

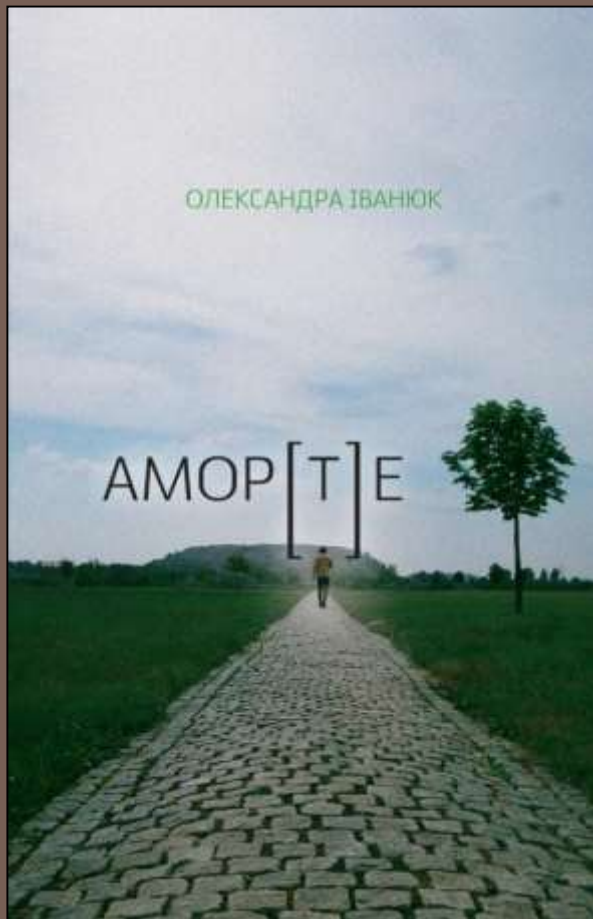
Карл Еміль ФРАНЦОЗ

*Андрухович С. Фелікс Австрія. –
Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. – 288 с.*

Роман С.Андрухович є свідченням **боротьби за простір власного дому**. Цим «тілом-місцем» є пізньогабсбурзький Станиславів, інтегрований за посередництвом авторської мнемотехніки в дискурси «прекрасної вмираючої епохи», «пошуки нової людини», «ідеального міста». А тому ці форми культурної пам'яті і є тими максимами, що творять її **письменницький міф про «звичайне місто»**. Це відбувається за посередництвом творчої уяви, реабілітації дещо призабутого нині **габсбурзького міфу**, суб'єктивізованого відомостями історії і краєзнавства (інколи занадто), атрибутами **гендеру, моди і кухні**. А тому в цій мозаїці форм культурної пам'яті про Станиславів, місто маркується як **локус втраченої пам'яті**, рясно містифікований сімейною історією.

Містечко здавалося іграшковим.
Александр ГРАНАХ

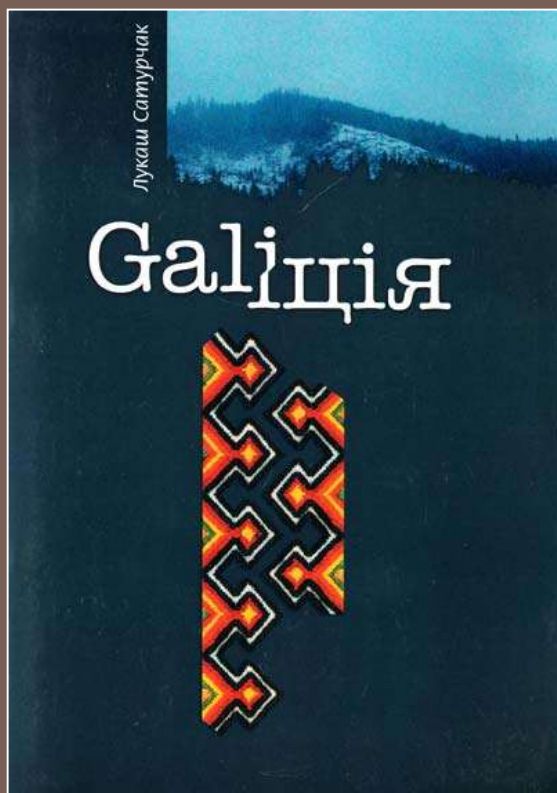

Іванюк О. *AMOR[T]E*: роман.
– Чернівці: Книги – XXI, 2017. – 432 с.

Поява роману О. Іванюк почасти свідчить про письменницьку дилему – перебування на помежів'ї тих стильових систем, що їх активно використовує лірика: *автора-трікстера і/або автора-звичайної людини*. Інший, більш увиразнений у досліджуваному тексті, прийом – ментальне картографування (*Mindmapping*) Донецька, а ширше – Донбасу – з їх цінносно-ідентифікаційним континуумом. Цей текст можна розглядати як, по-перше, **приклад пам'яті про тих українців, які заплатили життям за свій вибір і активну громадянську позицію на зламі 2013–2014 років**, і, по-друге, авторську спробу **зберегти індивідуальну пам'ять про Євромайдан у Донецьку та його наслідки**. Побіч того, що головними героями роману є історія кохання італійки Франчески і українця Юрія, що затьмарюється різними викликами і небезпеками, саме **Донецьк є тим міським простором, де розгортаються основні сюжети твору**.

*У посольках і скрізь, по гаях, // у ярах і долинах,
// У донецькім краю, де зростали, // де квітнули ми, // б'ються вдень і вночі //
непоборні сини України // з морем тьми.*

Володимир СОСЮРА

Сатурчак Л. Галиція; пер. з пол. Т. Прохаська.
– К.: Темпора, 2011. – 256 с.

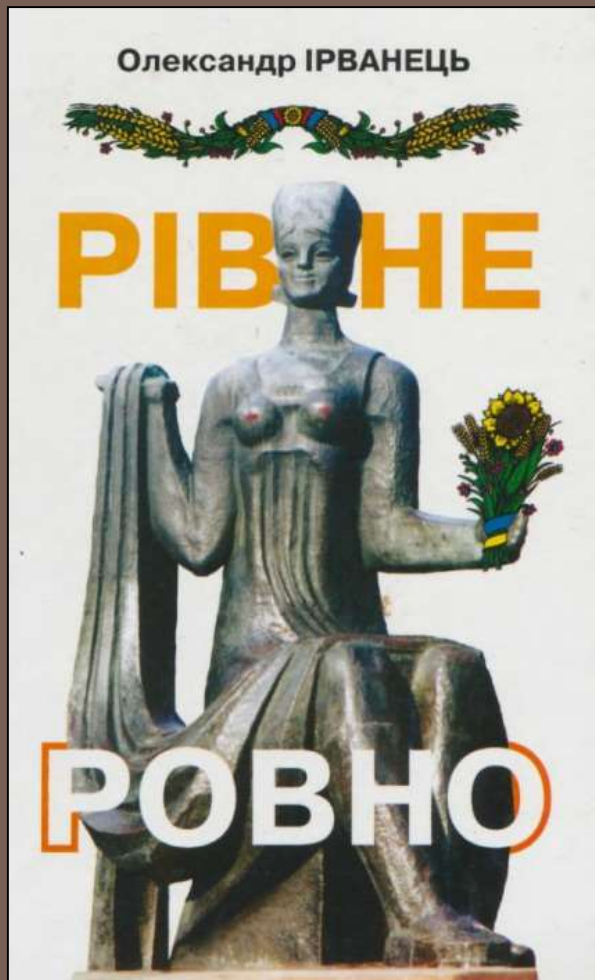
Повість Л. Сатурчака показує **ерозію постпам'яті не лише про багатонаціональне місто** на українсько-польському порубіжжі, а й голосно промовляє про **«пам'ять мобілізації»**. Ця, остання, мала б стати спробою художнього заперечення «озброєної пам'яті» в її локальному вимірі, а, отже, зробити **Перемишль місцем примирення поляків і українців** в наших важких і суперечливих національних історіях, а радше – у національних і/або націоналістичних наративах.

Описуваний хронотоп письменник наділяє кількома характеристиками за допомогою інтертекстуальності як інтеркультурної парадигми. Їх сутність полягає в **фікціоналізації часу і місця** – назагал мирного довоєнного часу і Галичини як своєрідного тигля культур.

У рік 6489 [981].

*Пішов Володимир до Ляхів і зайняв городи їх –
Перемишль, Червен та інші городи, які є й сьогодні під Руссю.*

Літопис РУСЬКИЙ

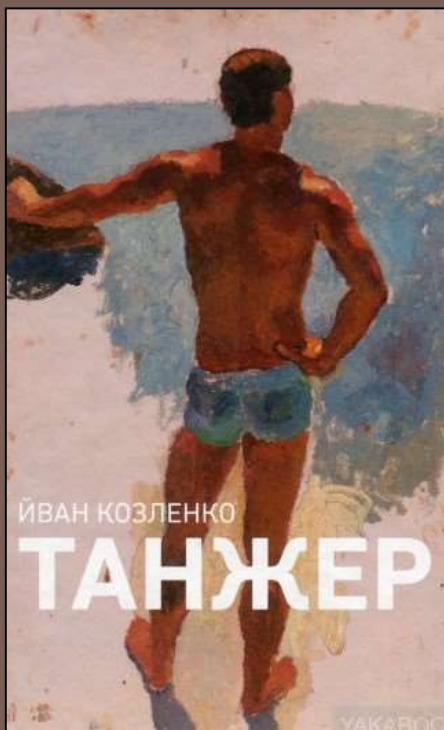

Ірванець О. Рівне/Ровно (стіна). Нібито роман. – Львів: Кальварія, 2002. – 192 с.

Роман О. Ірванця є спробою **конструювання** ідентичності рівнян через артикулювання їм специфіки боротьби Добра і Зла, Правди і Брехні, Пам'яті і Забуття, об'єданого в історію одного випадку зі Стіною та її заручниками у вузько локалізованому хронотопі, запроваджуючи його в гіпермодерн. Історія витоків Ірванцевої Стіни, її занепаду і/або відродження відривають інші якості мнемотопосу: втрачаючи колонію у собі, прощаємося з імперіями, формуємо меморіальний текст Рівного – місця **антропологічного *versus* не-місце**. Принада цього твору – у його свідомій **руйнації границь культурних значень і політичних контекстів**, повільній естетизації й історизації міста. «Рівне/Ровно (стіна)» – твір не простий для розуміння, тим паче не легкий для читання, оскільки загострює і без того важкий, проте цілком **закономірний розрив пам'яті**, виштовхуючи на її поверхню **відповідальність за «своє» місто**.

Містечко, де ми жили, називалось Княже-Вено, простіше Княжгородок. Якщо ви під'їжджаєте до містечка зі сходу [...] Завжди сонний солдат-інвалід ліниво підіймає шлагбаум, і – ви в місті, хоч відразу, може, й не помічаєте цього.

Володимир КОРОЛЕНКО

Козленко Й. Танжер.
— К.: Видавничий дім
«Комора», 2017. — 256 с.

Роман Й. Козленка — складне мереживо, узор якого нерідко не перетинаються, а існують як самостійні. Тому-то псевдоскладність «Танжера» є радше штучною, перехідною, такою, що не надто сприяє усвідомленню необхідності **(ре)конструкції міфу про Одесу та одеситів**. Та все ж зі сторінок «Танжера» промовисто бачимо, що Одеса — **місто посттоталітарне/постколоніальне**: тут видно не садистичний, а мазохічний дискурс міста як *травмованого тіла*, а не тіла, що *травмує*.

Козленків «Танжер» — це **місто-трикутник**, якому не притаманна історична хронологія: **майже українське, советське, сучасне**. *Перший кут*: майже українським його робить уява головного героя — наратора. *Другий кут*: советське місто існує лише у «форматі» пам'яті вулиць, урбаністичних топосів. *Третій кут*: сучасне місто — це хитросплетіння **тоталітарної пам'яті** (назви вулиць, наявні пам'ятники), постсоветського простору з його ментальними установками тощо і **пошук/вигадування «іншого» міста**.

Одесити — народ гарячий і симпатичний. [...] Країна веселого народу — це Одеса. [...] Там тридцять три адміністратори тридцяти трьох кіноекспедицій щоліта кінофікують місто.

Вольвач П. Сни неофіта.
– Львів: Видавництво Старого Лева,
2017. – 288 с.

Роман П. Вольвача має багато цікавих сюжетів – не конче з засягу міської біографії Запоріжжя. Центральним мотивом авторського тексту, вочевидь, є **місто як пам'яттевий дискурс**, подвійно увиразнений індивідуальною пам'яттю письменника, його автобіографією і, власне, пам'яттю його рідного міста. Остання ж має, якби дві «стартові» доріжки. Перша з них, уречевлена *мовою-домівкою*, яка і є *родиною-домівкою*, як виявляється наприкінці тексту, береться до Києва. А от друга доріжка, *(не)домівка* (вулиці, будівлі і т. д.) – залишається у авторській пам'яті як певний архетип. Автор починає і закінчує свій роман писанням про місто, яке залишає, адже все завершується покиданням міста. Відтак роман є водночас і **романом-вертепом**, і **романом-біографією**, адже у ньому більше ландшафтів, аніж реальних характерів, позаяк їх (героїв) точно вгадуватимуться.

Місто Запоріжжя являло собою доценту вигорілий на сонці спекотний простір, де одним і тим самим тролейбусом можна їхати упродовж годин, так нікуди й не заїхавши.

Юрій АНДРУХОВИЧ

«Войовники»

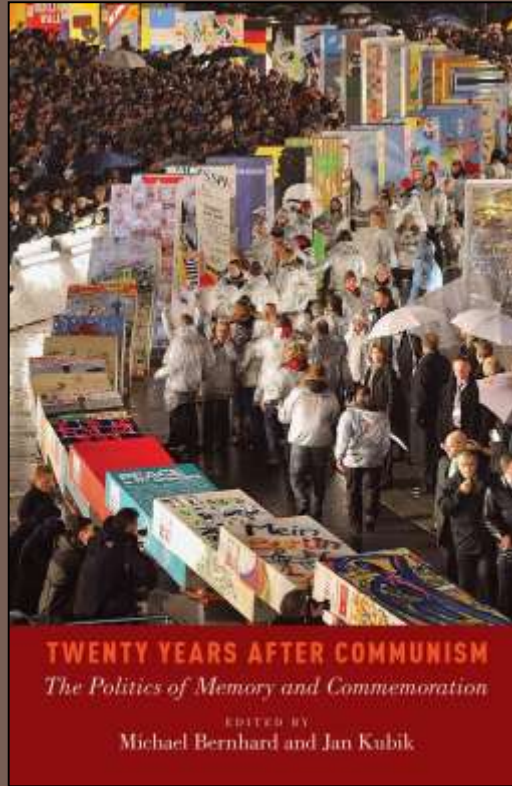
(*warriors*):

актори, що прагнуть встановити певну єдину, незмінну та «єдино правильну» версію минулого.

«Ухильники»

(*abnegators*):

ті, що свідомо уникають активної участі в дискусіях та дебатах з приводу різних репрезентацій минулого й відмовляються тлумачити його як щось важливе для сьогодення

TWENTY YEARS AFTER COMMUNISM
The Politics of Memory and Commemoration
EDITED BY
Michael Bernhard and Jan Kubik

Oxford University Press, 2014,
pp. 13–14.

«Плюралісти» (*pluralists*):

актори, що визнають і приймають наявність та обґрунтованість різних версій минулого.

«Прожектери»

(*prospectives*):

ті, що звертаються до минулого лише в одному практичному аспекті: як до реєстру помилок, які варто врахувати для побудови світлого майбутнього

Типологія «мнемонічних акторів»
Міхаеля Бернгарда і Яна Кубіка (2014)

Назва твору	Автор	Тип / прийом пам'ятання	Типи мнемонічних акторів	Місто, присутнє у тексті	Основна історична доба
<i>Торговиця</i>	Роман Іваничук	Посттравматична пам'ять	«Прожектери»	Коломия	Друга світова війна
<i>Танго смерті</i>	Юрій Винничук	Посттравматична пам'ять	«Войовники»	Львів	Друга світова війна
<i>Історія, варта цілого яблуневого саду</i>	Максим Дупешко	Культурна пам'ять	«Плюралісти»	Чернівці	Друга світова війна/сучасність
<i>Одіссея Шкіпера та Чугайстра</i>	Григорій Гусейнов	Пам'ять <i>не-місця</i>	1) «Войовники»; 2) «Ухильники»	Степове місто Півдня України	Друга світова війна
<i>Капелюх, дактилі, сливи</i>	Василь Махно	«Пам'ять як подорож у минуле»	1) «Войовники»; 2) «Прожектери»	Чортків	Друга світова війна
<i>Фелікс Австрія</i>	Софія Андрухович	Культурна пам'ять	«Плюралісти»	Станіславів	Початок ХХ ст.
<i>Амор[т]е</i>	Олександра Іванюк	Ментальне картографування	1) «Войовники»; 2) «Плюралісти»; 3) «Ухильники»	Донецьк	Сучасність
<i>Галиція</i>	Лукаш Сатурчак	1) Пам'ять мобілізації; 2) «Озброєна» пам'ять	«Войовники»	Перемишль	Друга світова війна/сучасність
<i>Рівне/Ровно</i>	Олександр Ірванець	Пам'ять <i>не-місця</i>	«Плюралісти»	Рівне	Сучасність
<i>Танжер</i>	Йван Козленко	Накопичувальна (аккумулятивна) пам'ять	«Плюралісти»	Одеса	Сучасність/1920-ті
<i>Сни неофіта</i>	Павло Вольвач	«Меланхолійна» пам'ять	«Плюралісти»	Запоріжжя	Сучасність

Виміри пам'яттєвих дискурсів українських міст, описаних письменниками в 2000-х

Як мала б відреагувати на дилему
пам'ятання/забуття
сучасна українська література?

Чи має вона таку властивість, аби, не ототожнюючись з історією чи політикою, створити свій власний набір художньо-мовленневих практик пам'ятання про Місто, а вже потім – добірних текстів, не позначених графоманством і кон'юктурою, в котрих є виразні акценти пам'яті?

Адже, як відомо, сучасних книжок про наші українські міста є вже не одна полиця, однак досі не кожному з них можна вважати *добре написаною доброю книжкою.*

УКРАЇНСЬКЕ МІСТО

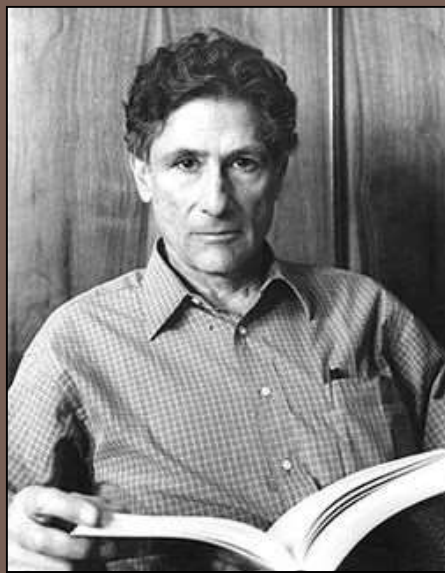

«Збірний» образ українського міста

«Коли неграмотний солдат, посланий на розвідку, карається смертю за брехливе донесення, бо брехливе усвідомлення армії може грозити їй катастрофою – то яка має бути кара грамотним інтелігентам-письменникам, що за своїх інтересів нечесно виконують свій обов'язок, що брехливо усвідомлюють свою націю і брехливо формулюють оте стихійне хотіння, од якого залежить буття або небуття нації?»

В'ячеслав Липинський

«Основні зміни стосувалися поглиблення нерозв'язаної суперечки: чи можуть письменники й інтелектуали бути, як то кажуть, поза політикою, і якщо, то якою мірою. Парадоксально, але складність цього питання для окремого письменника й інтелектуала полягає в тому, що царина політичного й громадського розширилася настільки, що вже, здається, немає кордонів»

Едвард Саїд